

DANIŞMENDLİ - MENGÜCEKLİ İLİŞKİLERİ¹

Abdullah KAYA*

Özet: Danişmendlilerin de, Anadolu'da kurulan diğer Türk devletleri gibi üzerinde yaşadığımız toprakların Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Türk kültür ve medeniyetinin inşasında yaptıkları katkı büyüktür. Türklerin Anadolu'ya girmesinden kısa bir süre sonra başlayan Haçlı Seferleri ile diğer Türk devlet ve beyliklerid gibi Danişmendliler'de uzun bir süre meşgul olmuşlardır. Anadolu'da devlet ve beyliklerin ittifakını sağlayarak millî birliği uyandırmıştır. Türkiye Selçuklu ve Danişmendliler gibi Anadolu'daki diğer devlet ve beyliklerde güçleri nispetinde bu seferlere katılmış olmalı. Haçlı seferleri başladığında Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler arasındaki çekişmeler sürerken daha sonra düşmana karşı birliktelik sağlamışlardır. Çünkü Haçlılar yalnız Danişmendli yahut Türkiye Selçuklu illerini değil, tüm Anadolu'yu tehdit ediyorlardı. Bu ittifaklarda ki diğer bir etkende bu savaşların din savaşı hüviyetinde oluşuydu. Anadolu'da bulunan tüm Müslümanların bu birlikteliğe iştirak etmemesi düşünülemezdi. İki asra yakın bir süre Anadolu'da etkili olacak olan Haçlı seferleri Anadolu'daki Türk birliğinin oluşmasına ve Türk devlet ve beylikleri arasında dostluk ilişkilerinin kurulmasına vesile olmuştu. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan beyliklerden Danişmendliler ve Mengücekliler birbirleriyle komşu iki beylikti. Danişmendliler ile Mengücekliler arasında her ne kadar kökten gelen akrabalığa dair bir bilgi kaynaklarda bulunmasa da akrabalık derecesinde bir ilişkinin var olduğunu düşünmekteyiz. Her ne kadar kaynaklar bunların ilişkilerini günümüze yansıtmasada birbirleriyle sınır komşu olmalarından dolayı dostça yahut düşmanca münasebetlerinin olmaması düşünülemez.

Anahtar Kelimeler: Danişmendliler, Mengücekliler, Haçlılar, Bizans, Selçuklular.

Danismend- Menguchek Relations

Abstract: Danismends as well as other Turkish states established in Anatolia has made a significant contribution to the restructuring of the Turkish culture and civilization. Shortly after the entry of Turkish in Anatolia began Crusades, Anatolia has aroused national unity by allowing the alliance of states and principalities. As Turkey Selçuk and Danişment, they should be in proportion to other states and principalities joined the expedition forces in Anatolia. When Crusades began, the conflicts were mointaining between Turkey Selçuks and Danişments, but later they united against the enemy, Because Crusade was treating both Danişments and Turkey Selçuk's cities in addition

¹ Bu çalışma 12-13 Kasım 2015 tarihinde Tokat'ta yapılan "Danişmendliler Sempozyumunda" bildiri olarak sunulmuştur.

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, SİVAS.

to whole Anatolia. These wars emerged because of religious reasons. It couldn't be thought that all Muslims didn't participate the unity in Anatolia a period of nearly two centuries, Crusades which would be influential in Anatolia causing, emergence of Turks' unity in Anatolia, and conducting the establishment of friendly relations between Turks states and principalities After Malazgirt war, Danişments and Mengüceks from principalities established in Anatolia, they had two neighboring principalities with each other. Although the relationship between Danişments and Mengüceks weren't, from root, it was thought there was a relation between them. Even though the sources don't reflect their relationship nowadays, it is not thought whether friendly or hostile relations become.

Key Words: Danismends, Mengüceks, Crusades, Bizantion, Selcuks.

Giriş

Yaklaşık on asra yakın bir süre önce kurulduğunu bildiğimiz Türkiye Selçuklularının özellikle ilk asrı karanlık durumunu hala muhafaza etmektedir. Türkiye Selçukluları gibi Orta ve Doğu Anadolu'da kurulan ilk Türk beyliklerinin de ortaya çıkışları hakkındaki bilgilerimiz eksiktir. Bu devlet ve beyliklerin kuruluş şekilleri ve kültürel mirasları tespit edilebildiği ölçüde Anadolu Türk kültür ve medeniyeti de aydınlanmış olacaktır. Tarihi bilgiler derinleştiği ölçüde o devleti daha iyi tanıyabilme imkânı kazanmış oluruz. Malazgirt Zaferinden sonra Bizans'ta çalkantılar ve buhranlar devam ederken Alparslan'ın kumandanları bir yandan Anadolu'yu yurt tutarak kendilerine tahsis edilen iktâ arazileri üzerinde irili ufaklı devletlerini ve beyliklerini kuruyorlardı. Artuk Bey, Kelkit ve Yeşil ırmak havzalarını alırken Mengücek Gazi'de Divriği, Erzincan, Şebinkarahisar taraflarını ele geçirdi. Erzurum ve Çoruh Irmağı yörelerini Saltuk Bey, Sivas, Amasya, Niksar, Tokat, Çorum, Kayseri, Elbistan ve Malatya yörelerini de Danişmend Gazi ele geçirip beyliklerini kurdular².

Bu beyliklerden çalışmamıza konu olan Danişmendliler ile Mengüceklilerin sınır komşusu olduklarından dolayı birbirleriyle kimi zaman dostça kimi zamanda düşmanca münasebetleri olmuştur. Yahut isteyerek veya istemeyerekte olsa birbirlerinden etkilenmişlerdir. Örneğin tarihin önemli bulaşıcı hastalıklarından birisi, I. Mesud ve kayınbiraderi Danişmendli Melik Muhammed dönemlerinde Mengüceklilerin hemen yanı başındaki Danişmendli ili olan Malatya ve çevresinde yayılan veba salgınıdır³. Ortaya çıkan bu veba salgınından Mengücekliler de direkt veya dolaylı olarak etkilenmiş olmalıdır. Yahut yaptırmış oldukları darüşşifa vasıtası ile onlara yardımcı olmuş olmalıdır.

² Ali Sevim, *Anadolu'nun Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., Ankara 1990, s.26-27.

³ Feda Şamil Arık, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", AÜDTCF Tarih Böl., TAD, 1990-1991, C.XV , S.26 Ankara 1991, s.42-53.

Üzerinde yaşamakta olduğumuz şu topraklardaki Türk tarihinin karanlık noktalarının aydınlatılabilmesi için burada kurulmuş olan Türk devlet ve beyliklerinin ve bunların birbirleriyle olan münasebetlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Biz bu çalışmayı bu hedef doğrultusunda amaçladık.

Mengücek Gazi Dönemi İlişkiler

Danışmendlilerin Mengüceklilerle olan ilişkileri Mengücek Gazi zamanında başlamıştır. Ancak bu ilişkinin başlangıcını Anadolu'ya gelmeden evvel Sultan Alparslan'ın himayesinde bu beylerin birlikte savaştıkları dönemlere kadar götürmek mümkündür.

Mengücek Gazi'nin Danışmendlilerden çağdaşı olan hükümdarlar; Melik Danışmend Ahmet ve Melik Gazi Gümüştekin'dir. Mengücek Gazi'nin her ne kadar bu hükümdarlarla ilişkileri hakkında kaynaklarda fazlaca bilgiler bulunmasa da; Kerimüddin Aksarâyî ve Müneccimbaşı, Danışmend Ahmet Gazi (Gümüş-tekin) ve Mengücek Gazi'nin birlikte Bizans, Gürcü ve Haçlılar üzerine seferler yaptığını anlatırlar. Melik Gazi ile Mengücek Gazi'nin birçok kez Bizans üzerine birlikte seferleri olmuştur⁴.

Danışmendliler, Bizans'a karşı çoğu kez Mengüceklî, Artuklu, Saltuklu ve Türkiye Selçuklu beyleri ile birlikte hareket etmişlerdi. Selçuklu Sultanı I Kılıç Arslan 1095'de Elbistan civarında yaylakta bulunurken, boşluktan istifade eden Bizanslılar, iç Anadolu'ya doğru saldırıya geçtiler. Sivas Danışmendli Emiri Melik Gazi, Erzurum Saltuklu Emiri Saltuk Bey ve Kemah Mengüceklî Emiri Mengücek Gazi birlik olup Rumları Komenet ovasında büyük bir yenilgiye uğrattılar⁵. Aynı olaya Kerimüddin Aksariyi de, "Müsâmeret'ü-Ahbar" adlı eserinde şöyle yer vermiştir: Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşahoğlu I. Kılıç Arslan Diyarbakır, Urfa, Birecik taraflarında ve Fırat kıyılarında yaylak ve kışlak yapmakta iken Bizans hükümdarı Ermiyanos (Romanos) 120. 000 kişilik teçhizatlı bir ordu ile İslâm sınırlarına yürüdü. Öncelikli olarak Niksar, Sivas, Tokat, Elbistan ve civarlarının hükümdarı olan Melik Danışmend'in ülkesine saldırdı. Bunun üzerine Melik Danışmend civardaki Mardin, Miyafar-kın, Amik (Diyarbakır), Harbert (Harput), Erzincan, Divriği taraflarındaki İslâm memleketlerine (yani Mengüceklîlere, Artuklulara, Saltuklulara vs.) elçiler göndererek onlara; büyük bir düşman ordusunun Müslüman topraklarına yürümekte olduğunu, eğer bu kâfirlere elbirliği ile karşı durulmazsa kopacak fitnenin önüne geçilemeyeceğini bu yangının bütün Müslümanlara zarar vereceğini her tarafı yakıp kül edeceğini bildirdi. Melik Danışmend bu sırada I.

⁴ Müneccimbaşı Ahmed b.Lütfullah, *Camiü'd-düvel Selçuklular Tarihi -I-*, Yayınlayan Ali Öngül, İzmir 2000, s.212; Zuhuri Danışman, *Büyük Türk Tarihinden Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.1, s.115 ;Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* ,Boğaziçi Yay.,6.Baskı, İstanbul 2001, s.56.

⁵ H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C. II, s.295.

Kılıç Arslan'a da bir adam göndererek yardım talebinde bulundu ve eğer yardım gönderirse Allah'ın da yardımıyla kâfirleri yenebileceğini, alınacak ganimetlerin beşte bir payından başka kendisine bol haraçlar (100 000 dinar) temin edeceğini, kızını kendisine vermek suretiyle arada bir akrabalık kuracağını ve Elbistan'ı da çeyiz olarak terk edeceğini vaat etmiştir. I. Kılıç Arslan çevredeki Artuklu, Saltuklu, Mengücekli Melik ve Emirlerinin de katılımıyla, Müslümanların korunması düşüncesiyle bu sözleşmeye girerek, kâfirlere karşı 40.000 kişilik bir ordu topladı. İki taraf Sivas yakınlarında karşılaştı ve Allah, Müslümanları muzaffer kıldı. Bizans İmparatoru Romanos ise uzun savaş ve çarpışmalar sonucu bozguna uğradı. Kâfirlerin çoğu kılıçtan geçirilirken pek azı kaçıp kurtulabildi⁶.

Osman Turan, başka bir seferde Mengücek Gazi'nin Danişmendlilerle birlikte Bizanslılara karşı gaza ederken Karahisar'ı zaptettiğini hatta Danişmendlilerin zayıf buldukları bir zamanda Bayburt'un Saltuklu idaresine geçtiğini söylese de⁷ bu bilgilere diğer kaynaklarda pek fazla rastlanılmaz.

Mengücek Gazi'nin döneminde, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın, Büyük Selçuklu emiri Çavlı ile 1107 de Habur yakınlarında savaşırken ölmesiyle, Anadolu'daki idari dengeler değişti. Bu tarihlerden sonra Anadolu liderliğini artık Danişmendoğulları ele geçirirken Türkiye Selçukluları bir nevi onların vassalı konumuna düştü. Danişmendliler Anadolu'nun en güçlü devleti ve hâmisî olmuşlardı⁸. Mengücekli de dolayısıyla Danişmendli tabiyetine girmişlerdi.

Melik Danişmend ve Mengücek Gaziler döneminde başlayan dostluk ilişkilerinin küffara karşı yapılan seferler vasıta ile daha ileri safhalara taşındığında görmekteyiz. Süryâni tarihçi Mihael "Mangug oğlu" dediği İshak'ın Danişmendli Melik Gazi'nin kızı ile evlendiğini ve bu izdivaçta Mengücek Gazi'nin, Melik Gazi ile beraber Bizans'a karşı yaptıkları savaşlar sırasında ortaya çıkan dostluğun etkili olduğunu söyler⁹. Görüldüğü üzere bu iki komşu arasındaki etkileşim Danişmend Gazi ile Mengücek Gazi zamanında başlamış ancak bu münasebete dair bilgiler ne Danişmend-nâme'de ne de diğer kaynaklarda pek fazla yer almamıştır.

⁶ Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi-Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-al-ahyar adlı Farsça tarihinin tercümesi*, (çev. M.Nuri Genç Osman Önsöz ve notlar F.N.Uzluk), Ankara 1943, s.123-124.

⁷ O.Turan, *Doğu Anadolu*, s.58.

⁸ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, TTK Yay. Ankara 1991, s.254-255; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi(Başlangıcından 1086'ya Kadar)*, TTK Yay., Ankara 1988, s.139.

⁹ Claude Cahen, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe çev. Yıldız Moran), 3. baskı, İstanbul 1994, s.120; O.Turan, *Age.*, s.58; Merçil, *Müslüman Türk Devletleri*, s.274.

Emir İshak Gazi Dönemi İlişkiler

1118 yılından sonra kaynaklara göre beyliğin başında Mengücek Gazi'nin oğlu Emir İshak görülmektedir¹⁰. Emir İshak da babası gibi “Gazi” idi. Kanaatimiz odur ki Emir İshak, gerek babasıyla gerek daha sonra tek başına veya Türkiye Selçukluları ve Danişmendliler ile Bizans ve haçlılar üzerine seferler yapmıştır. Bu seferlerden dolayıdır ki kaynaklarda “Gazi” unvanıyla anılmaktadır.

Danişmendliler ile Mengüceklileri Karşı Karşıya Getiren Serman Savaşı

Mengüceklî Emir İshak'la, Artuk'un torunu ve Behram'ın oğlu Emir Belek arasındaki çekişme birçok kaynakta farklı olarak rivayet edilmektedir. Ancak kaynaklardan çıkan ortak görüş şudur ki: Balak Gazi 1120 yılında Mengücekoğlunun memleketine girdi ve Kemah-Erzincan bölgelerini istilâya başladı. Bunun üzerine Mengücekoğlu Emir İshak, Bizans İmparatoru'nun Trabzon'da bulunan valisi Theodoros Gabras (Gavras) ile ittifak kurdu. Süryânî Mihael, Balak Gazi'nin de Sivas ve Kelkit bölgesi hükümdarı Danişmendoğlu Emir Gazi ile müttefikte bulunduğunu ve hatta Emir Gazi'nin de onunla birlikte sefere katıldığını söylemektedir¹¹. Danişmendnâme'de kapalı bir ifadeyle anlatılan bu olayda, Kemah Bey'i Emir İshak, Trabzon Rumlarıyla yaptığı ittifaktan dolayı Danişmendlilerin düşmanı olarak gösterilmiştir¹².

Bu ittifakta Mengücekliler ile Danişmendlilerin karşı karşıya gelmiş olması, bunların birbirleriyle akrabalık kurmuş olsalar da bu ilişkinin sonraki dönemlerde

¹⁰ M.Th. Houtsma, “Ladynastie Dynastie des Benu Mengucek”, Kleti Szemle, Budapeşte 1904, s.277; Cahen, *Osmanlılardan önce*, s.120.

¹¹ O.Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002, s.152, 152¹²; Aynı mlf. *Doğu Anadolu*, 2001, s.58-59; M. Zeki Oral, “Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, VD, S.V, VGM.yay., Ankara 1962, s.421.

¹² O.Turan, *Doğu Anadolu*, 2001, s.59¹⁴; Danişmend nâmede olayın anlatımı aynen şöyledir: “---- Haber geldi kim Kemah Begi yegirmi bir (bin?) erle gelürlermiş ve dahi Malazgirt ve Bayburt çerisi geliyor dediler, olarun ulularına Miknas derler ...”

“Kâfirler baru üstinden çağırdılar kim: “---- Eğer erüsenüz yarın dahi bunda turasız. Kemah çerisi ve Bayburt çerisi geliyorlar, Kemah Begi Miknas sizden tamar götürür! dediler. Müslümanlar onları dinlemeyüp can ü gönülle ceng ederlerdi.”

“Burç üzerinden kâfirler Müslümanları görüp sordular kim! --Ne kişilersiniz? Bunlar eyittiler: ---- Kemah çersi yüz Na gâh Melik bize şebhun kıldılar. Biz dahi ata bindik Melik çerisinden tamar götürdük. Açun kapıyı! Dediler. Şehir kavmi çün bu haberi Natruna bildirdüler, Natrun burc üstüne gelüb sordu kim:---Ne kişilersiniz? Anlar:--“Kemah çerisiyiz” dediler. Natrun buyurdu, Tiz kapıyı açtılar, Melik Danişmend beşyüz Gâziyle içeri girdi. Natrun onlara karşı varub:---İşte Miknas'ın başını bile götürdüm dedi.”. (*I.Melikoff, la Geste de Melik Danişmend II. Tıpkıbasım*, s.94 vdd);(Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da*, s.38) Danişmendnâme'de Kemah Beyi için “Miknas”denilmektedir, bunun Emir İshak olduğundan şüphe yoktur. Bu “Miknas” ismi İshak adının Danişmendnâme'ye mahsus söylenmiş şekli olsa gerekir. (Sakaoğlu, *Türk Anadolu'da*, s.38).Danişmendnâme'de Miknas'ın kardeşinin adı Tegin ve Taptegin olarak geçmektedir. (*I.Melikoff, la Geste de Melik Danişmend I., Tıpkı basım*, s.134).

pek dostça sürmediğini göstermektedir. Bu iki beylik artık birbirlerini rakip olarak görüyor ve düşmanca hareketler sergiliyorlardı. Bunun en açık delili ise Emir İshak'ın -Danişmenlilerin sürekli mücadelede oldukları- Trabzon Rumlarıyla ittifak kurması, buna mukabele olarak da Danişmendlilerin Balak Gazi ile ittifak yapmasıydı¹³.

Balak Gazi ile başa çıkamayacağını anlayan Emir İshak memleketini bırakarak Trabzon'a sığındı. Burada yapılan hazırlıklarda Bizans valisi Gabras, Emir İshak'ın kuvvetlerine takiyede bulundu. Hazırlıklarını tamamlayan Emir İshak müttefiki ile ilerlerken Artuklu Belek'in ordusuna Erzincan'ın doğusunda -Gümüşhane'ye bağlı Şiran bölgesinde- rastladı. İki ordu arasında şiddetli bir savaş oldu¹⁴. Yapılan savaşta Mengücekliler ile Gabras'ın ordusu yenildi. Hatta bu hezimet sonucunda 5000 Rum öldürüldü ve ordunun büyük bir bölümü de esir edildi¹⁵. Bu esirlerin arasında Trabzon Rum dükü Gabras ile Mengücekliler Emir İshak'ta vardı. Danişmendli Emir Gazi, Trabzon Dükasını 30.000 dinâr/altın fidye karşılığında¹⁶ serbest bırakarak memleketine gönderdi. Emir İshak ise Melik Gazi'nin damadı olduğu için karşılıksız olarak serbest bırakılıp kayınpederinin himayesi altına girdi¹⁷. Süryani Mihael'e göre ise, Emir İshak, Melik Gazi tarafından, Balak Gazi'nin rızası olmadan gizlice serbest bırakılmıştı. Ama savaşın kazanılmasında çok büyük payı olan Balak Gazi, Emir İshak'ın öldürülmesi görüşündeydi. Bu durum Emir Balak ile Melik Gazi'nin arasını açtı. Hatta iki emirin Trabzon dükâlığı üzerine yapılmasını planladıkları saldırı da bu yüzden dolayı gerçekleşmemişti¹⁸.

¹³ Sefer Solmaz, "Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", (Basılmamış Doktora Tezi, S.Ü.Sos. Bil. Ens.), Konya 2001, s.147.

¹⁴ Bu olay Anna Komnena, Ebül Ferec ve İbn Esir'de de naklediliyor, yalnız tarihlerinde ihtilaflar vardır. Ebul Ferec de 1430 Sene-i İskenderiye yâni 1118 de İbn Esir'de ise H.514/ 1120-1121 de olay vuku bulur; Bu savaş Azami Tarihinde ise şu şekilde ifade olunur; "Emir İshak döneminde cereyan eden olaylardan biriside hemen yanı başındaki Artukoğlu (Behram b.) Belek, Rumlu (Konstantin) Gabras'a Seryan kalesinin aşağı taraflarında saldırdı. 514/1120-1121.(Azimî Tarihi, yay. Ali Sevim, s.43) ; İbnül Esir'de ise olay şöyle anlatılmaktadır. "Belek b. (Behram b.) Artuk bu sene Afrâs er-Rumî'yi (Costantin Gabrar?) mağlup etti. Endekân (?) şehrine bağlı Serman kalesi önünde Rumlardan 5000 kişiyi öldürdü. Afras (Gobras?)ve çok sayıda askeride esir alındı.(İbn ul-Esir, el- Kâmil., s.464,) bu savaşın konu olduğu diğer kaynaklar:(Michel le Syrien, III, s.198....XV, XI, XII kitap ve bahisler);(İbn kalanisi, *Zeyli tarihi Dmışk*, s.202).

¹⁵ İbn ul-Esir, el- Kâmil, C.XII, s.464; Cahen, *Osmanlılardan Önce*, s.106; Merçil, *Türk Devletleri*, s.254.

¹⁶ Houtsma, agm, s.278.

¹⁷ İ. Kafesoğlu-E. Merçil-H.D.Yıldız, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1998, s.175; Ahmet Toksoy, "Doğu Anadolu da Türk Hâkimiyeti", *Yeni Türkiye-44*, s.25.

¹⁸ Süryani Patrik *Mihailin Vakâinâmesi*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 2. kısım (1042- 1195) , Ankara1944, s.67 ; Abu'l- Ferec, Gregory, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Trc.Ö.Rıza Doğrul, Ankara 1987-1950.,II, s.356; O.Turan, *Türkiye*, s.163, 163³⁹ ; Abdülkerim Özyayın, "Mengücekliler", *DGBİT*, Ed.H.D.Yıldız, C.8, İstanbul 1989, s.142-143, 143¹ ; Merçil, *Türk Devletleri*, s.254, 274-275; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.138; O.Turan, *Türkiye*, s.162; Faruk Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1998, s.3, 3¹⁴ .

Serman Savaşı'ndan sonraki dönemlerde Emir İshak ile Balak Gazi arasındaki ilişkiler oldukça soğuktu. Emir İshak, Serman savaşından sonra daha mütevazı bir hayat yaşayarak ölümüne kadar kayda değer herhangi bir olaya iştirak etmemiştir. Çünkü tarihi kayıtlarda o dönem cereyan etmiş olan birçok olaylarda Emir İshak'ın adı geçmemektedir. Belki de Serman savaşından sonra esâretten kurtulmak için kayınpederi Danişmendli Melik Gazi'ye sessiz sedâsız bir hayat süreceğine dair söz vermiş olabilir¹⁹. Serman savaşından sonra Dânişmendli Melik Gazi'nin nüfuzu altına giren Emir İshak, 25 yıl kadar hüküm sürdükten sonra 1142'de vefat etti²⁰. Emir İshak'ın ölümünden sonra Mengüceklîlerin iki kola ayrıldığını görüyoruz. Kemah-Erzincan şubesinin başına Emir İshak'ın oğullarından I. Alâeddin Davutşah, Divriği şubesinin başına ise I. Süleyman geçti²¹.

I. Alâeddin Davutşah Dönemi İlişkiler

Kemah-Erzincan şubesinin başına Emir İshak'ın oğullarından I. Alâeddin Davutşah geçti. Davutşah babası İshak'ın vefatından sonra, Erzincan bölgesinde tahminen 1142'den 1162'ye kadar hüküm sürmüştür. I. Alâeddin Davutşah'ın, Danişmendlilerin Sivas şubesinden çağdaşı olan hükümdarlar İmâdettin Zunnûn ile Melik Nizâmeddin Yağbasan iken, Malatya şubesinden çağdaşı olanlar sırasıyla; Aynûd-devle, Zülkarneyn ve Mehmet'tir.

Danişmendlilerin Mengüceklîlerle ilişkilerinin I. Alâeddin Davutşah döneminde pek de dostane olmadığı görülmektedir. Emir İshak'ın ölümüyle Danişmendliler'den Melik Muhammed, Kemah'ı hâkimiyeti altına almıştı. Ancak Danişmendli Melik Muhammed'in bir yıl sonra vefatıyla burası tekrar Mengüceklîlerin eline geçmişti. Kemah'ın geri alınmasında Dânişmendlilerde yaşanan taht mücadelesi etkili olmuştur. Süryâni Mihael yanlışlıkla bu olayı “İshak'ın oğlu Mahmut, Kemah koluna hâkim olup buralarda hüküm sürdü” diye anlatmıştır²². Süryâni Mihael'e göre 1163'te Danişmendli hükümdarı Yağbasan kendisine isyan etmiş olan Kayseri hâkimi ve yeğeni Zunnûn'u itaat altına aldıktan sonra, Kemah'a gitmiş ve âsi emiri öldürmüştür²³. Bu emirin Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'la olan yakınlaşması Yağ-Basan'ı kızdırmıştı. Fakat buradaki emirin Danişmendli mi, yoksa Mengüceklî mi olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Erdoğan Merçil ise Danişmendli emiri Yağbasan'ın 1162'de öldürttüğü Mengüceklî beyinin I. Alâeddin Davutşah değil de I. Süleyman olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir Ancak aynı yıl Yağbasan'ın

¹⁹ İlhan Erdem, “Doğu Anadolu Türk Devletler”, *Türkler*, Ed. Hasan Celal Güzel, C.6, s.400, 400⁹². 453, 453¹⁵; Faruk Sümer, “Mengüceklîler”*mad.İA,VIII,MEB Yay.,İstanbul1988.*, s.714.

²⁰ Sümer, “Mengüceklîler”, s.714; O.Turan, *Doğu Anadolu*, 2001, s.60; Malatya patriği Mihael “1142'de Kemah Bey'i, ölünce burası Danişmendlilerin eline geçti.” diyor. (*Michel le Syrien*, C.III, s.203).

²¹ C. E. Boswort, *İslâm Devletleri Tarihi*, Çev. Erdoğan Merçil ve Mehmet İpşirli, İstanbul 1980, s280; Cahen, *Osmanlılardan önce*, s.120; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.186.

²² Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.186; Merçil, *Türk Devletleri*, s.275.

²³ *Mihailin Vakâinâmesi*, s. 192; Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s.4

Artuklu Fahrettin Kara Aslan'a ait Harput ve yöresini işgal ederek tahrip ettiğini, ele geçirdiği esir ve gânimetleri Kemah'a götürdüğünü görmekteyiz²⁴. Danişmendli Yağbasan, Harput yöresine yaptığı bu sefer sırasında Kemah'a çok yakın olan Çemişgezek'i de almıştı²⁵. Bu bilgiler bize Mengüceklilerin o dönemlerde Danişmendli hâkimiyetinde olduğunu göstermektedir. O dönemlerde Mengücekliler o kadar zayıf bir durumdaydı ki memleketlerinin istilâsı karşı tepki dahi verememişlerdi. Yine Artuklu Kara Arslan ile Necmeddin Alp ve Erzin sahibi (Devletşah), Danişmendli saldırılarına karşılık amacıyla 1164 senesinde Sivas'a kadar ilerlerken Mengüceklilerden geçmişlerdi. Mengücekliler ise topraklarından geçen bu orduya karşı hiç ses çıkarmayarak²⁶ kayıtsız kalmışlardı.

Danişmendliler, II. Kılıç Arslan'a kadar Anadolu'daki siyasi otoriteyi ellerinde tutsalarda 1143'de Danişmendli Melik Muhammed'in vefatıyla gücü tekrar Türkiye Selçuklularına kaptırılmışlardı. Danişmendli egemenliğinde olan Mengüceklilerde tekrar Türkiye Selçuklu hâkimiyetine girmişlerdi. Ancak Mengücekliler I. Alâeddin Davut Şah'ın II. Kılıç Arslan'la yakınlaşması Danişmendli Melik Nizâmeddin Yağbasan'ın hoşuna gitmemişti. Hatta rivayete göre 1162'de onu öldürtülmesine sebep olmuştu²⁷.

I. Alâeddin Davutşah'ın Ölümünde Danişmendli parmağı var mı?

I. Alâeddin Davutşah'ın ölümü ve ölüm tarihi hakkında kaynak kargaşasından dolayı net bir bilgiye sahip değiliz. I. Alâeddin Davut karısı tarafından boğulan bey mi? Yahut Divriği'den çağrılıp getirilen mi? Yoksa Danişmendli Yağ-Basan'ın Kemah'ta öldürttüğü âsi bey midir? Bilinmez.

Bu rivayetler arasında en çok kabul göreni Süryâni Mihael'in anlattıklarıdır. Ona göre; I. Alâeddin Davutşah karısı tarafından yayın kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür. Daha sonra Divriği hâkimi Süleyman, öldürülen kardeşinin hanımı ile evlenerek Erzincan'a hâkim olmuştur²⁸.

Fahreddin Behramşah Dönemi İlişkiler

Niğdeli Kadı Ahmet'in haberine göre Erzincan Beyliği'nin başına I. Alâeddin Davutşah'tan sonra Fahreddin Behramşah geçmiştir. Bu kolun ikinci ve en önemli hükümdarı Fahreddin Behramşah'dır. 60 yılın üzerinde hükümdarlık yapmıştır²⁹.

²⁴ Mihailin Vakâinâmesi, s. 194; Ebul Ferec, C. II, s.400.

²⁵ İlhan Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", Genel Türk Tarihi, Ed. Hasan Celal Güzel- Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara 2002, s.106.

²⁶ Ebul Ferec, C.I, s.287; Mihailin Vakâinâmesi, s.320; Turan, Doğu Anadolu, 2001, s.61.

²⁷ Mihailin Vakâinâmesi, s.185; Sümer, "Mengücekliler", s.714.

²⁸ Mihailin Vakâinâmesi, s.297-298; O.Turan, Türkiye, s.189.

²⁹ Niğdeli Kadı Ahmed, el-Veledü's-şefik ve hafidü'l-Hâlik, Süleymâniye (Fatih) Ktp., nr.4518; Ali Kemal, Erzincan Tarihi, Coğrafi, İctimai, Etnoğrafi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi, Resimli Ay Matbaası, 1932, s.56; Ahmed Tevhid, Meskukat'ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, Mahmut Bey Matbaası, Kostantiniyye 1321, s.80; Cahen, Osmanlılardan önce, s.120.

Fahreddin Behramşah'ın tahta oturduğu dönem Danışmendli hâkimiyetinin kırılıp Anadolu'da yeniden Türkiye Selçuklu otoritesinin başladığı devirdir. Fahreddin Behramşah zamanında Danışmendliler yıkılma sürecine girdiğinden dolayı bu tarihlerde Danışmendliler ile Mengücekliler arasında fazlaca ilişki bulunmamaktadır.

Sonuç

Danışmendliler Anadolu'daki diğer Türk beylik ve devletleri ile Bizans, Gürcü ve Haçlılara karşı güç birliği yaparak millî birliği uyandırmışlardır. Anadolu'da Bizans ve Haçlılara karşı sağlanan bu birliktelik hem onların yok olmalarını önlemiş hem de bu toprakların Türk ve İslam yurdu olarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Bizans, Gürcü ve Haçlılara karşı Anadolu'daki Türk devlet ve beyliklerinin birbirleriyle yaptıkları ittifaklar kendi aralarında yeni akrabalık bağlarının kurulmasına da vesile olmuştur.

Danışmendlilerin özellikle Mengüceklilerle arasında yaşanan komşuluk ilişkilerine kaynaklarda fazla yer verilmemiştir. Müelliflerin bu ilişkiler hakkında fazla bilgi vermeyişini onların bu coğrafyadan uzak oluşlarına veya daha önemli olayların başka yerlerde ceryan etmesine bağlayabiliriz.

KAYNAKÇA

- ABU'L-FEREC, Gregory, *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Trc. Ö.Rıza Doğrul, Ankara 1987.
- AHMED TEVHİD, *Meskûkât'ı Kadîme-i İslâmiye Kataloğu*, Mahmut Bey Matbaası, Kostantiniyye 1321.
- AKSARAYLI KERİMEDDİN MAHMUD, *Selçukî Devletleri Tarihi-Aksaraylı Kerimeddin Mahmud'un Müsameret-al-ahyar adlı Farsça tarihinin tercümesi*, (çev. M.Nuri Genç Osman Önsöz ve notlar F.N.Uzluk), Ankara 1943.
- ALİ KEMALİ, *Erzincan Tarihi, Coğrafi, İçtimaî, Etnoğrafi, İdari, İhsai Tetkikat Tecrübesi*, Resimli Ay Matbaası, 1932.
- ARIK, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", AÜDTCF Tarih Böl., *TAD*, 1990-1991, C.XV, S.26 Ankara 1991, s.42-53.
- BOSWORT, C. E., *İslâm Devletleri Tarihi, Çev. Erdoğan Merçil ve Mehmet İpşirli*, İstanbul 1980.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, (Türkçe çev. Yıldız Moran), 3. baskı, İstanbul 1994.
- ERDEM, İlhan, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *Genel Türk Tarihi*, Ed. Hasan Celal Güzel-Ali Birinci, Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara 2002.
- H. HÜSAMEDDİN, *Amasya Tarihi*, C. II, s.295.
- HOUTSMA, M.Th., "Ladynastie Dynastie des Benu Mengucek", *Kleti Szemle*, Budapeşte 1904, s.277.
- İBN UL-ESİR, *el-Kâmil*, (çev. Abdülkerim Özeydin), C.XII, İstanbul 1987.
- İBN KALANİSİ, *Zeylü Tarih-i Dımışk*, Beyrut 1908.

- KAFESOĞLU, İ. -E. MERÇİL-H.D.YILDIZ, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1998.
- MERÇİL, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri*, TTK Yay. Ankara 1991.
- MÜNECCİMBAŞI Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-düvel Selçuklular Tarihi -I-*, Yayınlayan Ali Öngül, İzmir 2000.
- NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü'ş-şefik ve hafidü'l-Hâlik*, Süleymâniye (Fatih) Ktp., nr.4518.
- ORAL, M. Zeki, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri" ,VD, S.V,VGM.yay., Ankara 1962, s.421.
- ÖZAYDIN, Abdulkerim, "Mengücekliler", *DGBİT*, Ed.H. D.Yıldız, C.8, İstanbul 1989.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi(Başlangıcından 1086'ya Kadar)*, TTK Yay., Ankara 1988.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*,TTK Yay., Ankara 1990.
- SOLMAZ, Sefer, "Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları", (Basılmamış Doktora Tezi, S.Ü.Sos. Bil. Ens.), Konya 2001.
- SÜMER, Faruk, Doğu *Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1998.
- SÜMER, Faruk, "Mengücekliler" *mad.,İA,VIII*, MEB Yay., İstanbul 1988.
- SÜRYÂNİ PATRİK *Mihailin Vakâinâmesi*, Çev. Hrant D. Andreasyan, 2. kısım (1042-1195), Ankara1944.
- TOKSOY, Ahmet, "Doğu Anadolu da Türk Hâkimiyeti", *Yeni Türkiye-44*, Türkoloji ve Türk Tarihi II, Tarih Araştırmaları Özel sayısı II, Ankara 2002, s. 24-25.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2002.
- TURAN, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* ,Boğaziçi Yay.,6.Baskı, İstanbul 2001.
- ZUHURİ DANIŞMAN, *Büyük Türk Tarihinden Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.1. İstanbul.